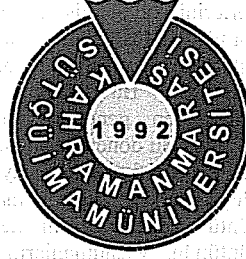

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

ULUSLARARASI İSLÂM VE MODEL İNSAN
SEMPOZYUMU
CİLT III

International Symposium On Islam And Model
Human

المؤتمر الدولي عن الإسلام والإنسان النموذجي

26-27-28 Nisan 2018 – KAHRAMANMARAŞ

Adres:

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Sosyal İşler Dairesi
Başkanlığı Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü
(0 344 223 76 71)

&

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı
Tel: (0344 300 27 01)–

e-mail:

islamvemodelinsansempozyumu@gmail.com

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

**ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN
SEMPOZYUMU
26-27 NİSAN 2018**

İmtiyaz Sahibi

Fatih Mehmet ERKOÇ
Büyükşehir Belediye Başkanı

Genel Yayın Koordinatörü

Cevdet KABAKCI
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı

Genel Yayın Yönetmeni

Mustafa SEMERCI
Kültür ve Turizm Şube Müdürü

Editör

Prof. Dr. M.Akif ÖZDOĞAN
Doç. Dr. Faruk ÇİFTÇİ
Dr. Öğr. Üyesi Fatih TİYEK
Dr. Öğr. Üyesi Veli ABA
Arş. Gör. Sezai KORKMAZ
Arş. Gör. İrfan KARA

Yayına Hazırlayan

Ömer Yalçın OVA - Mehmet CANLI

Dizgi&Mizanpaj ve Tasarım

Arş. Gör. Sezai KORKMAZ - Arş. Gör. İrfan KARA
Fikir Ajans

ISBN

978-605-4996-62-9 (Tk.) - 978-605-4996-63-6

Basım Tarihi: 2018

Yapım & Baskı: Fikir Ajans

Yönetim Yeri

Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı

Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü

0 (344) 225 24 15 - 16

www.kahramanmaras.bel.tr

**Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kahramanmaraş Büyükşehir
Belediyesinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz,
hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.**

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

İSLAM MEZHEPLERİ BAĞLAMINDA İMAM MATÜRİDİ'YE GÖRE "MODEL İNSAN"

Mehmet DALKILIÇ*

ÖZET

İslam insanı, Allah'ın yeryüzündeki halifesi ve yaratılmışların en şerefliisi olarak tanıtmıştır. Ancak özellikle Harici zihniyetli ötekileştirici, tekfirci ve yıkıcı grupların faaliyetleri insanın değerini hep gündemde tutmuştur. Zira İslam tüm insanları yaratılışı bakımından birbirine denk tutmuş, üstünlüğün sadece iman ve takva ile olduğunu bildirmiştir. Bu bağlamda hemen bütün Müslüman bilim insanları İslam'ın önerdiği model insanı tasvir etmeyi ön plana çıkarmışlardır. Bu tebliğde öncelikle İslam dininin insan tasavvuru bağlamında İmam Matürîdî'nin "Model İnsan" hakkındaki görüşleri söz konusu edilecektir. İmam-ı Matürîdî'nin yaşadığı devir, Abbasi Devleti'nin zayıflamaya başladığı ve yeni İslam devletlerinin kurulduğu, çeşitli siyasi güçler ve itikadi fırkalar arasında mücadelenin arttığı bir zamana rastlar. Bu nedenle onun "model insan" tasavvuru çok önemlidir. Şimdiye kadar Matürîdî'ye göre İnsanın kaderi, özgürlüğü, iradesi, sorumluluğu ve ahlaki sorumluluğu gibi birçok konu araştırılmıştır. Ancak İmam Matürîdî'ye göre "Model İnsan" konusu ihmal edilmiştir. Onun sistemi akılcı-hadârî bir din söylemi özelliği taşımakla birlikte Hanefî-Matürîdî çevreler arasında Sufilik son derece yaygın ve etkili olduğu bilinmektedir. Bu yüzden tasavvufta ifadesini bulan "insanı kâmil" düşüncesi ile İmam Matürîdî'nin "Model İnsan" tasavvuru birlikte değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışılmalıdır. Zira "model insan"ın toplumun bütün kesimlerine ve bütün fertlerine anlatılması ve öğretilmesi, insanlığın mutluluğu için çok önemlidir. Özellikle günümüzde İslam âleminin içinde bulunduğu zor ve sarsıcı durum, İslam dininin ortaya koyduğu model insan tasavvurunu dikkatleri çekmiştir. Evrensellik iddiasındaki bir dinin müntesiplerine sunduğu insan modeli her zamankinden daha fazla önem taşımaktadır. Tebliğde ikinci olarak emperyal, sömürgeci ve kapitalist güçlerin İslam toplumlarını birbirleri ile çatıştırmak amacıyla Müslümanları **çift kutuplu** hale getirme çabaları ve Müslümanların birbirlerini değersizleştirmeleri söz konusu edilecektir. Bu bağlamda İmam Matürîdî'nin eserlerinde sunulan "Model İnsan" ile sorunlara çözüm önerileri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İmam Matürîdî, Model İnsan, İslam Mezhepleri, İslam Dini, insanın değeri, çift kutupluluk.

ABSTRACT

In the Context of Islamic Sects "Human Model" According to İmam Matürîdî

Islam has introduced humans as the caliph of God on Earth and the most honorable of creation. However, especially the activities of the external-minded otherizing, the monotheistic and the destructive groups have kept the value of man always on the agenda. Because Islam has kept all people equal in terms of

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi ABD Başkanı mehmetdalkilic@yahoo.com

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

creation, and that their superiority is only with faith and piety. In this context, almost all Muslim scholars have come to the forefront of describing the model human being proposed by Islam. In this paper, first of all, the views of the Islamic religion about the "Model Man" of Imam Maturidi will be mentioned in the context of human imagination. The period in which he lived strikes a time when the Abbasid state is beginning to weaken and the struggle between the various political forces and the faithful states that the new Islamic states have established. For this reason his "model human" conception is very important. Until now, according to Maturidi, many subjects such as human's destiny, freedom, will, responsibility and moral responsibility have been researched. However, according to Imam Maturidi, "Model Human" has been neglected. It is known that Sufism among the Hanafi- Maturidi circles is extremely widespread and influential, as his system is a rational-ritual religious discourse feature. Therefore, it should be argued whether the idea of "human perfection", which finds expression in Sufism, and Imam Maturidi's "Model Man" can be evaluated together. It is very important for the happiness of mankind that the model man is told and taught to all parts of the society and all its members. Especially the difficult and shocking situation that Islam today has in it has attracted the attention of the model human being that the Islamic religion put forward. A religion that claims universality is more important than the human model that mankind offers to man. Secondly, it will be mentioned that the imperial, colonial and capitalist forces will strive to make Muslims bipolar in order to confront Islamic societies with each other, and Muslims will devalue each other. In this context, "Model Man" presented in the works of Imam Maturidi will present solutions to the problems.

Key Words: Imam Maturidi, Model Human, Islamic sects, Islamic religion, human worth, bipolarity

GİRİŞ

Tarihi süreç içerisinde insanlık, belki de hiçbir zaman bu derecede değerlerine yabancılaşmamış, manevi dinamiklerini yitirmemiştir. Öncelikle insan bizzat kendisini obje haline getirmiş ve telafisi zor ve uzun bir zaman diliminde geçekleşebilecek bir krize sürüklenmiştir. Bu durumdan bütün dinler, anlayışlar veya kısacası bütün coğrafyalar ve insanlar etkilenmiştir. Dolayısıyla Müslümanları bu olumsuz tablodan etkilenmemiş göstermek pek mümkün görünmemektedir. Hatta diğer milletler veya din mensupları arasında, Müslümanların daha çok olumsuz örneklerle dünya gündeminden düşmediği bir dönemi yaşadığı ifade edilebilir. Bunun birçok nedeni bulunmaktadır. Belki de her bir durumun iç ve dış nedenlerinden söz etmek mümkündür. Bu bağlamda Müslümanların her türlü gelişmelerde özellikle insan hayatına dokunan üretimlerde yerini alamaması ve sadece tüketici pozisyonunda kalması önemli nedenlerden biridir.

Din hassasiyetinin kaybolmasıyla birlikte diğer dinlerin aksine İslam'ın öngördüğü ahlak, adalet, çalışma ve üretme gayreti, dünyayı mamur etme düşüncesi ve hâsılı "model insan olma ideali" Müslüman toplumlardan uzaklaşmıştır. Son iki asırda, din eğitiminin üzerinden silindir gibi geçilmiş ve hemen bütün İslam toplumlarında "var-yok" sürecine girilmiştir. Bir siyasi iktidar gelmiş din eğitimine önem verdiğini ve uygulamaları ile sağlam bir din eğitimi verme gayretinde olduğunu göstermiş ancak çok geçmeden başka bir siyasi iktidar bunu topyekûn ortadan kaldırmaya teşebbüs edebilmiştir. Bu durum özellikle son bir asırda Müslümanların hemen her coğrafyada yaşadığı bir süreç şeklinde cereyan etmiştir. Bu yüzden Müslümanlar da özellikle İslam'ın "model insan"da aradığı başta ahlak, adalet, eşitlikçi ve diğer bütün üretici vasıflarını yitirmiş,

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

olumsuz vasıflarla muallel olarak tarihin nesnesi olmaktan kurtulamamışlardır. Bütün bunlar modern zamanlarda İslam'ın "model insan" konusunda ne söylediğini ön plana çıkarmıştır.

Bilinç ve şuur düzleminde İslâm'ın "insan olma" konusunda söyleyecek ve insanlığı düştüğü aşağılayıcı veya değersizleştirici çukurdan çıkaracak yöntem ve söyleyecek sözleri vardır. Hatta bu konuda tek yetkin dinin İslam olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu yöntemin temel unsuru Hz. Peygamberle temesül etmiş ve tarihi süreç içerisinde oluşan anlatış ve bilim çevrelerinde farklı isimlerle ifade edilmiştir. Bu aslında İslam'ın insandan beklediği veya insanın, insan olma özelliği ile ilgili bir durumdur. Bu noktada mesela tasavvufta İslâm'ın insanlığa sunduğu değerler "insan-ı kâmil" ifadesi ile kendisini bulmuştur. Bu kavramsallaştırmada temel espri kâmil insanın diğer insanlara örneklik teşkil edecek "model insan"ı hedeflemektir. Nitekim Mevlana tasavvufunun temelini "insanı kâmil" düşüncesinin oluşturduğu söylenebilir. Bu nedenle Mevlana insan maneviyatı bozan veya başka bir ifade ile kâmil insan olmasını engelleyen iki düşmana dikkat çekmektedir ki bunlar nefis ve şeytandır. Aynı şekilde söz konusu kavramı tasavvuf düşüncesine ilk dâhil eden İbn Arabî'de de kâmil insan yeni tabirle yetkin/kozmetik insan olma vaat, arzu ve arayışı ayakların kaydığı zeminlerden birisidir. Bu bağlamda genel olarak tasavvufta model insan veya insan-ı kâmil hayatında Hz. Peygamberin sünnetine uyan, onun ahlâkını esas alan, Allah'ın emir ve yasaklarına riayet eden, her fiilinde Allah sevgisi görülen ve merhameti sayesinde seçkin bir mertebeye ulaşan kişi olarak tanımlanır.¹ Kısaca İslam'da "model insan" ile sözlerinde, fiillerinde ve ahlâkında Kuran ve sünnet ışığında mükemmelliğe ulaşmış kişi kastedilmektedir.²

Hz. Peygamberden sonra ortaya çıkan düşünce ekolleri veya İslam mezheplerinin her birinde ideal insanı tanımlama ve ulaşma çabaları süregelen bir vakıadır. Şîa'da ideal insan düşüncesinin temelini veya çerçevesini Ali b. Ebi Talib veya Ehl-i Beyt oluşturmuştur. Mu'tezile ise insanı genelde yaşam ve yetkinlik üzerinden tanımla yolunu tercih etmiştir. Bu sayede diğer bütün hayvanlardan ayrılan belli bir tikelliğe sahip canlı, yetkin ve üstün bir canlı olarak görmüşlerdir. Üstünlük temel ahlaki olgunluktur ve bunu vurgulamak amacıyla insanı ahlaki ve dini yükümlülüklerin nesnesi haline getiren şeyin söz konusu yaşam ve yetkinliktir ki bu da direk akılla ilgilidir.³ Mürcie ise insan veya ideal Müslüman anlayışını genelde iman tanımlamaları üzerinden yürütmüştür. Haricilerde insan veya kâmil Müslüman anlayışının ise genelde selefi taklide dayandırıldığı ve bunun genelde tekfir üzerinden yürütüldüğü ve temelde Ali b. Ebi Talib'in tekfir edilmesine dayandırıldığı görülmektedir. Bu yüzden bir araç olarak gördükleri ist'razı Müslümanlara çekinmeden uygulayabilmişlerdir. Ehl-i Sünnet ana kitesinin Eşarilik ve Matüridilik itikadi ekolleri de model insan için gerekli şartları ilgili yerlerde söz konusu edegelmişlerdir. Bu tebliğde İmam

¹ Mesela bk. Abdulkerim Cîlî, *el-İnsanu'l Kâmil fi'l Ma'rifeti Evâhir ve'l-Evâil*, Kahire, 1963, II, 44. Ayrıca bk. Ali b. Muhammed Cürçani, *et-Ta'rifat*, Mısır, 1306, s. 61; Azizuddin Nesefî, *Tasavvufta İnsan Meselesi, İnsan-ı Kamil*, (Çev.: Mehmet Kanar), İstanbul, 1990, s. 14.

² Tahir Uluç, *İbn Arabî'de Sembolizm*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2007, s. 133. Ayrıca bk. Bülent Akot, "Değerler Eğitimi Açısından İnsan-ı Kâmil Düşüncesi Ve Günümüzde Karşılaşılan Zorluklar", *Journal of Islamic Research* 2013;24 (1), s. 60.

³ Macit Fahri, "Mu'tezile'nin İnsan Anlayışı", (çev: Muhammed Koçak), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 40, Erzurum, 2013, s. 390-404.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

Matürîdî'nin model insan'ın nasıl olması gerektiğine yönelik görüşleri söz konusu edilecektir. Bu yüzden tebliğin temel amacı özellikle İmam Matürîdî'nin, model insan konusunda ortaya koyduğu fikirleri olabildiğince özet bir şekilde ortaya koymak ve yeni nesillere bu modellik vasfını aktarmak suretiyle kâmil insan suurunun kazandırılmasına katkı sağlamaktır.

İNSAN-I KÂMİL YA DA MODEL İNSAN

İslam bilimler tarihinde en son oluşan tasavvuf düşüncesinde önemli bir yeri bulunan insan-ı kâmil kavramı genel olarak "Allah'ın her mertebedeki tecellilerine mazhar olan insan anlamında" kullanılmıştır. Araştırmacılar söz konusu kavramın İslam öncesi düşünce, din ve kültürlerde de bulunduğunu bildirmektedir. Buna göre insan-ı kâmil anlayışı, varlık ve bilgi problemleriyle ilgisi yanında dini ve ahlaki boyutları da bulunan derin fikri çaba ve ruhi tecrübenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Felsefe tarihinde, eski Mezopotamya ve Mısır kültürlerinde kozmolojik özelliklere sahip insan fikri ve inancının varlığı bilinmektedir. İnsan-ı kâmil kavramının tasavvuf literatürüne ilk defa Muhyiddin İbnü'l-Arabi'nin yerleştiği bildirilmektedir. Mani mezhebinde ve Maniheizm'de insan-ı kadim, Mazdeizm'de, Yahudi Kabala'sında benzer görüşler bulunmaktadır. Yine Uzakdoğu kültüründe, Hint ve Çin düşüncesinde insanı kâmil düşüncesini çağrıştıran özellikler bulunmaktadır. Ancak yine de İslam düşünce geleneğinde bulunan insan-ı kâmil anlayışını tasavvuf kültür havzasında geliştirildiği rahatlıkla söylenebilir.⁴

Burada önemli bir husus hatırlatılmalıdır. O da şudur: İbnü'l-Arabi tasavvuf geleneğinde gelişen İnsan-ı kâmil fikrini doğrudan Kur'an'dan çıkarmanın mümkün olmadığına ilim adamları müttetmiştir. Ancak bazı ayetlerin insan-ı kâmil düşüncesi ile ilişkilendirilebileceğine de dikkatler çekilmektedir.⁵ Mesela Kur'an'da, Hz. Adem'in "halifelik" mevkiine sahip olduğu⁶ Adem oğullarının mükerrer kılındığı,⁷ insanın "ahsen-i takvim" üzere yaratıldığı,⁸ göklerde ve yerde olan her şeyin onun emrine verildiği,⁹ kendisine esmanın öğretildiği¹⁰ ve Adem'in emaneti yüklendiği¹¹ ifade edilmektedir. Ayrıca ilk insana ilâhi ruhtan nefh edildiğini, bu mevkiin kıymetini bilenleri Allah'ın kendisine dost kıldığını, Allah'ın bazılarını kendi tarafından ilim verdiğini¹² Hz. Muhammed'in güzel örnek¹³ ve alemlere rahmet olduğunu¹⁴ bildiren ayetler de genel olarak tasavvuf düşüncesindeki "insan-ı kâmil" fikrinin dayanağını Kur'an olduğuna delil olarak gösterilmektedir.¹⁵

⁴ Mesela bk. Bülent Akot, "Değerler Eğitimi Açısından İnsan-ı Kâmil Düşüncesi Ve Günümüzde Karşılaşılan Zorluklar", *Journal of Islamic Research* 2013;24 (1), s. 60 vd.

⁵ Necmettin Ergül, "İnsan-I Kâmil - Güzel Ahlak İlişkisi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, sy. 35, p. 259-270, Summer I 2015.

⁶ el-Bakara 2/30.

⁷ el-İsra 17/70.

⁸ et-Tin 95/4.

⁹ el-Casiye 45/1-3.

¹⁰ el-Bakara 2/31.

¹¹ el-Ahzab 33/72.

¹² el-Kehf 18/65.

¹³ el-Ahzab 33/21.

¹⁴ el-Enbiya 21/107.

¹⁵ Mehmet S. Aydın, "İnsan-ı Kâmil", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22/330-331.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

Araştırmacılar, İslam geleneği içinde vaz geçilmez bir yeri olan hadis literatürünün de İnsan-ı kâmil düşüncesinin gelişmesindeki rolüne dikkatleri çekmişlerdir. Nitekim sıhhati konusu tartışmalı olsa bile Allah'ın Adem'i kendi suretinde yarattığını¹⁶ Hz. Muhammed'in yaratılanların ilki olduğunu,¹⁷ Hz. Muhammed olmasaydı evrenin yaratılmamış olacağını¹⁸ ifade eden rivayetlerin insan-ı kâmil anlayışının benimsenmesinde etkili olduğunu ifade etmektedirler.

İslam felsefesinin de Mikrokozma-makrokozma fikri nedeniyle İslam kültür havzasında insan-ı kâmil düşüncesinin oluşmasına ve yaygınlaşmasına tesir ettiği kabul edilmektedir. Mesela Farabi, âlemin tek bir şahıs gibi düşünülebileceğini söylemesi bunun en açık delillerinden biri olarak sunulmaktadır.¹⁹ Yine bu bağlamda İhvan-ı Safa'nın insan-ı fazılı ile İbnü'l-Arabi'nin insan-ı kâmil arasında benzerliğe dikkatler çekilmiştir.

Bayezid-i Bistami,²⁰ Hallac-ı Mansur,²¹ insan-ı kâmil fikrinin gelişim çizgisinde önemli bir basamak oluşturduğu da kabul edilmektedir. Böylelikle İslam kültür atmosferinde oluşan insan-ı kâmil düşüncesinin eski İran dini tasavvuru ve Yeni Eflatunculuk başta olmak üzere çeşitli dış kültürlerle İslam işrak felsefesi, tasavvuf kültürü ve ilgili ayetlerle hadislerin uzlaştırılması sonucu benimsenip geliştirildiği ifade edilmektedir.

İnsanı kâmil her şeyden önce *ahadiyet, hakikat-i Muhammediyye, akl-ı evvel, öğrenme ve öğretme, insanın halife olması* ile ilgili bulunmaktadır. Bu yüzden Allah'ın âlemdaki hükmü insan-ı kâmil ile ortaya çıkmıştır. Buna göre Allah'ı ancak insan-ı kâmil bilebilir ve âlemin varlığının sebebi ve koruyucusudur.²² Bu anlamda insan-ı kâmil Hz. Muhammed'dir. Gerçek insan-ı kâmil olan Hz. Peygamber ile onun varisi olan insan-ı kâmilin bir özelliği de Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmış olması bakımından ahlaki kemale sahip bulunmasıdır. İnsan-ı kâmil şeriat, tarikat, hakikat ve marifet itibarıyla tam ve ergin olan kişidir. Kâmil insanın sözleri doğru, işleri iyi, ahlaki güzeldir. Marifet sahibidir, yani eşyayı ve ondaki hikmetleri gereği gibi bilir. İnsan-ı kâmilin bir başka fonksiyonu da ilahi varlık için en büyük şahit ve delil olmasıdır.²³ Mâtürîdî'ye göre Rasûlullah, namaz, oruç, zekât vb. ameller ve en yüce ahlâkla dünyada "Makam-ı Mahmud"²⁴ elde etmiştir.²⁵ Bütün bunlar Hz. Peygamberi model insan yapan özellikleridir. Mâtürîdî'ye göre Hz. Peygamber bütün peygamberlerin gönderiliş amaçları arasında yer alan öncelikle insanlar arası ilişkileri düzenlemek, doğruluk-adâleti yaymak, ikincisi akıl ve nefis eğitimini göstermek ve öğretmek, üçüncü olarak da ahlâkî değerlerin öğretilmesi temelinde

¹⁶ Buhari, "İsti'zan", 1; Müslim, "Birr", 1; 55.

¹⁷ Acluni, *Keşfu'l-Hafa*, II, 187.

¹⁸ Acluni, a.g.e., II, 232.

¹⁹ Farabi, *Kitâbü'l-Mille*, (nşr. Muhsin Mehdi), Beyrut, 1968, s. 59.

Ayrıca bk. *Kitâbü'l-Mille* (Din Kitabı), (çev: Fatih Toktaş), Divan, sayı: 12, 2000/1,258.

²⁰ Kuşeyri II, 523.

²¹ Hallac-ı Mansur, *Kitabü't-Tavasın*, (Çev: Yaşar Güneneç), Yaba Yayınları, İstanbul 2012, s. 65-75.

²² Mahmut Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabi, Muhyiddin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XX, 502-503.

²³ Mehmet S. Aydın, "İnsan-ı Kâmil", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XX, 330-331.

²⁴ İsrâ, 17/79.

²⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, VII, 96.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

model insanın vasıflarını bize hem göstermiş hem de öğretmiştir.²⁶ Mâtürîdî düşüncesinde insan her şeyden önce toplumsal bir canlıdır ve onu ahlâkî bir varlık kılan da budur. Bu yüzden model insanın/insanı kâmil kazandığı değerlerin, Kur'ân ve Sünnet'in bize göstermiş olduğu en üstün ahlâkî mezziyetler olduğu söylenebilir.

MÂTÜRİDÎ'DE MODEL İNSANIN VASIFLARI

Yaklaşık iki asırdan beri her geçen gün insanlık gaye ve amacını unutmakta, kendisi ve evrenle ilgili ortaya çıkan sorunları çözmekte yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle maddi planda yaşam biçimleri maneviyatla bağlarını koparmıştır. Dahası günümüz sözüm ona çağdaş modern akılcılık, hayatın anlamına dair soruları görmezlikten gelmekte, ortaya çıkan sorunlara çözüm aramakta ve kısacası sorulara cevap verme lüzumunu hissetmemektedir. Dolayısıyla dünya hayatını temel esas alan ve bundan başka gaye ve amacı bulunmayan sistemler üretmiştir. Oysa insan varlık ve var olanın nedenini, hikmetini, kendi gaye ve amacını var olduğu günden beri araştırmakta, tatmin edici cevaplar üretmeye çabalamaktadır.

Burada hemen şunu ifade edelim ki İmam Mâtürîdî, bu dünyanın dar-ı imtihan olduğunu altını çizmiştir. Bu yüzden ona göre insanın yaratılış hikmeti de bir imtihandan ibarettir. İnsan kendisi dışındaki varlıkların yaratılış nedeninin de bizzat kendisi olduğunu unutmamalı ve evrendeki varlıklara bu çerçevede bakmalı, davranmalıdır.²⁷

Mâtürîdî düşüncesinde model insanın hayat boyunca her an ve olayda imtihan içinde olduğunu bilincinde olmalıdır. Bu yüzden sosyal hayatta herkes birbirine muhtaç olarak yaratılmıştır. Dolayısıyla model insan zenginlikte ve fakirlikte kısacası olumlu olumsuz her halde almak veya vermek suretiyle kendisini olgunlaştırır. Bu durum mesela zekat-sadaka ve sabır-şükür gibi amellerle temayüz eder. Zira insan-ı kamil Allah'ın her hal ve durumu imtihan için yaratıldığını farkındadır.²⁸

Bütün bunlardan sonra İslam'ın hedeflediği model insan kimdir ve acaba Mâtürîdî bu konuda ne demiştir? Bu sorunun cevabı aslında kısa ve çok nettir. O da şudur: **Mümin, "model insan" demektir.** Bu çerçevede İslam'ın beş şartının insanı nasıl olgunlaştırıp kemale erdirdiğini ilgili ayetleri tefsir ederken yorumlayıp uzunca açıklamalar yapmıştır. Bu bağlamda Namaz, Oruç, Zekat ve Hacc ibadetlerinin insanı nasıl olgunlaştırdığını açıklamaktadır.²⁹ Yaratıcının her bakımdan tek olduğuna inanmak, Onun emrettiği şekilde namaz kılmak,³⁰ nefsinin bütün kötü istek ve arzularını reddederek oruç tutmak,³¹ alın teri ve el emeği ile kazandığı malını zekat olarak ihtiyaç sahibine vermek,³² büyük sıkıntı ve

²⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehlî's-Sünne*, II, 609.

²⁷ Mâtürîdî, *Tevhîd*, s. 274; a.mlf., *Te'vilâtü Ehlî's-Sünne*, VI, 303, 304, 360, 397.

²⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehlî's-Sünne*, VIII, 17.

²⁹ Osman Oral, Mâtürîdî'nin Hikmet Anlayışı, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı* (Doktora Tezi), Kayseri 2014, s. 165-179.

³⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehlî's-Sünne*, II, 209, IV, 180 vd., V, 153, VIII, 95, VIII, 423 vd.

³¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehl-i Sünne*, I, 344; a.mlf., *Tevhîd*, s. 254.

³² Mâtürîdî, *a.g.e.*, I, 233, 536, 539, V, 319, 485, II, 483, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VI, 291-2.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

zahmetlere katlanıp uzun yolculuklar neticesinde hacca gitmek³³ insanı mümin seviyesine çıkarır. İşte bütün bunları gerçekleştiren “model insan”dır.³⁴

1- Ahlak-ı Hasene: Mâtürîdî’ye göre cömertlik, yiğitlik, yüksek ahlâk, yaratıklara merhamet gibi ahlâki erdemler bütün peygamberlerde ön plandadır.³⁵ Bu yüzden güzel ahlâkın, İslam’da model insan telakkisinin oluşumunda son derece etkili olduğu belirtilmelidir. Bu bağlamda ahlâkı hasene ve model insan-güzel ahlâk ilişkisi konunun önemli meselelerindendir. Özellikle tasavvufi düşünce çerçevesinde insanın Allah’ın her mertebedeki tecellilerine mazhariyetini ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.³⁶ Kur’ân, insanın Allah’a ibadet etmek için yaratıldığını açıkça bildirmektedir.³⁷ Bu çerçevede insandan Onun nimetlerini görüp, yaratıcıyı tanınması, bilmesi, ibadetleri yerine getirmesi beklenmektedir.³⁸

İslam’ın temel kaynakları insanın yaratılışındaki esas gayenin veya insanın yaratılış nedeninin, onu yaratıcıya yaklaştıran iyilikler ve bu iyiliklerde yarışmak olduğu konusuna dikkatleri çekmektedirler. Bunlar, insanı olgunlaştıran diğerlerine model olmasını sağlayan hususların başında gelmektedir.³⁹ Nitekim Ergül bu konuda şöyle demektedir: “İyiliğin, Resûlullah tarafından bizzat “güzel ahlâk” olarak tarif edildiği dikkate alındığında, insanın iyilikler vasıtasıyla güzel ahlâk sahibi olabileceği ve güzel ahlâk sebebiyle de “kemal” derecesine çıkabileceği anlaşılmaktadır.”⁴⁰ Ona göre “Andolsun, Allah’ın Resulünde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır”⁴¹ anlamındaki ayeti ile “Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim”⁴² hadisi birlikte değerlendirildiğinde, en güzel örneğin Hz. Peygamberde temsilini bulduğu ortaya çıkmaktadır.⁴³ Böylelikle Hz. Peygamberin “güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildiği” dikkate alındığında, “güzel ahlâk”ın model insan olma konusunda en temel vasıf olduğu ortaya çıkmaktadır. Mâtürîdî bütün bunları sağlayacak araçları Allah insana ihsan etmiştir. Bunların başında akıl gelmektedir. Akıl insana verilmesinin hikmeti yaratıcıya inanmasına ve kulluk yapmasına vesile olmasıdır. Doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ve güzeli çirkinden ayıran bir güç olarak akıl, ahlâkı, siyasi ve estetik değerleri belirleme yetisine sahiptir.⁴⁴ Mâtürîdî’ye göre model insanının temel vasıfları olan cömertlik, yiğitlik, yüksek ahlâk ve diğer varlıklara merhamet gibi ahlâki

³³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-Sünne*, I, 568 vd., X, 628; a.mlf., *Tevhid*, s. 414.

³⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-Sünne*, X, 610, VI, 12; *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, I, 234, II, 432, V, 282.

³⁵ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 293.

³⁶ Mehmet S. Aydın, “İnsân-ı Kâmil”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 330.

³⁷ *ez-Zâriyât*, 51/56.

³⁸ Necmettin Ergül, *Kâşânî ve Hakâiku’t-Te’vîl fi Dekâiki’t-Tenzîl Adlı Eserinin I.Cildinin Tahkik ve Tahriri*, (Doktora Tezi), Şanlıurfa 2003, II, 68, 496.

³⁹ Ergül, *age.*, II, 179.

⁴⁰ Ergül, *a.g.m.*, s. 266.

⁴¹ *el-Ahzâb*, 33/21.

⁴² Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Mevsûatü’s-Sitte, el-Kütübü’s-Sitte ve Şurûhuhâ, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1413/1992, “Hüsni’l-Huluk” I, (II, 904), hadis no: 8.

⁴³ Ergül, *a.g.m.*, s. 266.

⁴⁴ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 9-10, 178, 312; Süleyman Hayri Bolay, “Akıl”, *DİA*, İstanbul, 1989, II, 238; Yavuz, “Akıl”, *DİA*, II, 242.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

erdemler Peygamberlerde üst seviyede olması nedeniyle onlar ahirette herkesten üstündür.⁴⁵

2- Hikmet Peşinde olma: Model insan ilim, irfan ve hikmet peşindedir ve bunlara sahip olma gayretini elden bırakmaz. Bu akli kullanmakla mümkündür. Akli kullanmaya engellenenin ancak şeytani bir tavır olduğunu bildirerek Şeytanın kişiyi aklının ortaya koyacağı güzel şeylerden mahrum bırakma peşinde olduğunu belirtir. Oysa insan hikmet peşinde olmalıdır. Zira Yaratıcı evrende hiçbir şeyi hikmetsiz yapmamıştır. Hikmet en genel anlamıyla "her şeyin yaratılış gayesi ve hakikati" demektir. Araştırmacılar "gâye, sebep, bilgi, fiil ve davranışta mükemmellik ve kusursuzluk" anlamındaki "hikmet"i İmam Mâtürîdî'ye ait *Kitabu't-Tevhid* ve *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı eserlerinin temel kavramlarından biri olarak görmekteyiz. İslam'da model insanın tanımları veya vasıfları içinde yer almak ancak hikmetleri idrâk ile yaratıcıya iman ile mümkündür. Zira hikmet dışına çıkmak ise gayesizliği ve hakikatsizliği gerektirir. Bu yüzden ideal insan yaratıcı olarak tevhidi esas alan, dünyada huzurlu ve mutlu yaşamak amacıyla Allah'ın fiillerini tanımak, olayların hikmetini kavrayıp dünya-ahiret dengesini kurabilir. İmam Mâtürîdî'nin Kur'ân ve Sünnet'ten anladığı düşünce sisteminde ideal insanın vaz geçilmez vasıflarından biri budur. Bu bağlamda hikmet ahlakla doğrudan ilişkilidir. İmam Mâtürîdî'nin model insan tasavvurunda temel vasıfların üzerine bina edildiği kavramları akıl ve bu sayede eşrefi mahlukat ve halife olmanın yanında hikmetleri kavrama; öğrenme ve öğretme olduğu belirtilmelidir.⁴⁶

Mâtürîdî'nin eserlerinde gökyüzü ve yeryüzü, iyilik ve kötülük, hayır ve şer, emir ve nehiy, nübüvvet, ahiret, ibadetler, şükür, kader gibi yaratılış ve ilahî fiillerle ilgili birçok konuyu akıl ve vahiy üzerinde hikmet bakış açısıyla temellendirmiş ve model insan profilini çizilmiştir.⁴⁷ Burada önemli bir husus hatırlatılmalıdır. O da şudur: Mâtürîdî aklın insanın bilmeye muhtaç olduğu her şeyin gerçek bilgisini veremeyeceğinin farkındadır. Bu durumda "vahiy"e başvurmak esastır. Dinî inancın malzemeleri vahiyden çıkarılır ve aklın görevi de, onları doğru bir şekilde anlatmaktır.⁴⁸

Bu bağlamda İmam Mâtürîdî tasavvufta insanı kâmil olarak isimlendirilen "Model insanı", Hz. Muhammed'de temsilini bulan bir perspektiften açıklamıştır. Bu yüzden Mâtürîdî düşüncesinde model insan-ahlak ilişkisi birinci dereceden önemlidir. Zira insan-ı kâmil olan Hz. Muhammed'de "güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildiğini"⁴⁹ beyan etmiştir. Nitekim "ve şüphesiz sen azim bir ahlak üzeresin"⁵⁰ ve "Şüphesiz ki Allah'a, ahiret gününe iman edenlerle Allah'ı çok anan kimseler için Allah'ın elçisinde güzel bir örnek vardır"⁵¹ anlamındaki ayetler

⁴⁵ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 293.

⁴⁶ Osman Oral, *Mâtürîdî'nin Hikmet Anlayışı, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı (Doktora Tezi)*, Kayseri 2014

⁴⁷ Mesela bk. Osman Oral, *Mâtürîdî'nin Hikmet Anlayışı, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı (Doktora Tezi)*, Kayseri 2014.

⁴⁸ Ebû Mansur Muhammed b. Mahmud Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, (nşr. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi), İSAM, Ankara 2005, s. 17-19; Hülya Alper, *İmâm Mâtürîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi, İz Yayınları, İstanbul 2010*, s. 164 vd.

⁴⁹ Muvatta, *Hüsnü'l-Hulk*, 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 381.

⁵⁰ el-Kalem, 68/4.

⁵¹ el-Ahzab, 33/21.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

bunun en açık ifadesidir. O halde model insanın ahlakını oluşturan en temel vasıflar ifade edilmelidir. Bunlar sırasıyla adâlet, iffet, feragat/lüfufkârlık ve merhamettir. Bu durumda bütün insanlık için tasavvufî ifadeyle insan-ı Kamil/model insan olan Hz. Muhammed öncelikle iman/tevhid ve ahlak inkılabı yaparak gönül, hakça paylaşım ve saadeti esas almıştır.

Kaplan'ın ifadesiyle "model insan" ilim, irfan ve hikmet sayesinde özgüveni yüksek ama tevazu sahibi, bu dünyada yaşayan ama bu dünyayı yaşamayan, dünyanın geçici nimetlerini elinin tersiyle iten, hakikatin insanlığın önünü açacak kalıcı lezzetlerini insanlığa sunmak için nefes alıp veren, insanlığın yükünü omuzlarında taşıdığı şuuruyla gecesini gündüze, gündüzünü geceye çevirmekten bir an olsun tereddüt etmeyen, yükünü de yükümlülüğünü de müdrik kimsedir. Bu aynı zamanda günümüz Müslümanlarının hatta tüm insanlığın şiddetle muhtaç olduğu insan modelidir.⁵²

3- Marifetullah/Rabbini tanım ve sorumluluğunu bilir: Model insan her şeyden önce rabbini tanım; Onu bütün eksik vasıflardan uzak ve bütün kemal sıfatları ile muttasif olduğunun bilincindedir. İnsan bunu yapabilecek nitelikte yaratılmıştır. Hatta İmam Mâtürîdî'ye göre ilâhî mülk ve hükümdarlık ancak insanın yaratılmasıyla kemâle ermiş ve en üst seviyeye ulaşmıştır. Ona göre insanın rabbini hakkıyla tanımının ön şartı ise kendini tanımaktır. Zira Mâtürîdî de tasavvuf düşüncesinde yaygın olan "nefsini bilen rabbini tanım"⁵³ ilkesini benimsemiştir. Bu yüzden Mâtürîdî'ye göre model insan yaratılmışları ilahi emir ve yasaklar çerçevesinde yöneten, bu uğurda güçlüklerle göğüs geren, onlar için aklen en elverişli bulunanı araştıran, iyi ve güzel olanları tercih edip bunlara aykırı düşenlerden sakınandır. Ancak bunu yapan insan mümtaz kılınmıştır veya başka bir ifade ile model insan olmayı hak etmiştir.⁵⁴

Mâtürîdî model insanın her şeyden önce sorumluluk sahibi olduğunu ifade etmiştir. Araştırmacılara göre sorumluluk aslında Kur'an'ın bir davranış modeli olarak sunduğu ahlak anlayışının merkezinde yer almaktadır. İnsanın sahip olduğu sorumluluk kendi özünde bulunan özelliklerinden olup ilahi hitaba mazhar oluşunun adı; sahip olduğu "akıl" emaneti ve yetisinin ürünüdür.⁵⁵ Ünverdi, Mâtürîdî'nin emaneti, "taat ve isyan karşılığında mükâfat ve cezayı göze alarak mükellefiyet sorumluluğunu üstlenmek/yüklenmek, bu emanete layık ve kabiliyetli olmak demektir"⁵⁶ şeklinde açıkladığını belirtmektedir.⁵⁷ Bu yüzden insan bütün fiillerinden sorumludur ve evren onun emrine verilmiştir.⁵⁸

Mâtürîdî'ye göre model insanın en temel vasıfları arasında Allah'ı tanımak, O'na kulluk etmek ve bütün hayatını Onun istekleri doğrultusunda sevk ve idare etmek zorundadır. Bu bağlamda insan diğer varlıkların aksine irade

⁵² Yusuf Kaplan, "Dünya Tükendi Ve Türkiye'ye Kilitlendi...", *Yeni Şafak*, 17 Tem 2017.

⁵³ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 160. Ayrıca bk. İsfehânî, *Tasiliin-Neşeteyn ve Tahsilüs'Saadeteyn*, (Çev. Selahattin Kip), Kayseri, 2012, s. 25; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Yeri*, TDV. Yay, Ankara, 2000, s.229-30; Yusuf Açikel, "Nefsini Bilen Rabbini Bilir, Hadis mi, Kelâm-ı Kibar mı?" *SDÜİFD*, sy, 5, Yıl:1998, Isparta, 2000, s. 173 vd.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 6-17.

⁵⁵ Veysi Ünverdi, "Mâtürîdî'de İnsanın Sorumluluğu", *Usûl*, 20 (2013/2), 47-80.

⁵⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, IV, 139-140.

⁵⁷ Veysi Ünverdi, "Mâtürîdî'de İnsanın Sorumluluğu", *Usûl*, 20 (2013/2), 66.

⁵⁸ Mâtürîdî, *Tevhid*, 226.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

sahibidir. Başka bir ifade ile Allah insana akıl ve duyular vererek güzel davranışlara ve iyi ahlâka teşvik etmiştir.⁵⁹ Bu yüzden model insan gönül, göz, kulak gibi verilen bütün organlarla ilim ve hikmeti kavramak, anlamak ve anlatmak amacıyla gayret sarf etmelidir.⁶⁰ Böylelikle akıl, duyu, kalp, sezgi gibi tüm özelliklerini kullanarak doğruyu ve hakikati, iyi ve güzel olanı araştırmak, keşfetmek, yorumlamak ve iyiyi, güzeli ve doğruyu tercih etmek suretiyle insan olma kıvamını başka bir ifade ile insanı kâmil vasfını yakalama imkânı bulacaktır. Burada önemli bir hususa dikkatler çekilmelidir. O da şudur: Günümüzde insan her geçen gün madden ve manen kirlenen bir varlık dünyası ile karşı karşıyadır. Sürekli kirlenen ve arınma yollarını kaybeden bir insanın kemale ulaşması mümkün değildir. Bu açıdan öncelikle insanın kemaline engel olan unsurların belirlenmesi önemli bir gerekliliktir. Model insan olmayı engelleyen hususlardan bir kısmı kısaca şöyle sıralanabilir: Öncelikle sekülerleşmenin getirdiği modern dönemlerin insanı yaratıcısından, hayattan, tabiatın ve çevresinden koparan negatifikler söz konusu edilmelidir. Bunlar sırasıyla kısaca hız, haz ve ayartı şeklinde sıralanabilir. Bunlar özellikle gençleri öldürücü kaplanlarına hapsedmekte ve insanlıkla bağıni koparmaktadır. Kaplan bu konuyu şöyle ifade etmektedir: “Çağdaş insan, yaşamıyor aslında; kaçıyor. Hayattan kaçıyor, hakikatten kaçıyor, kendinden kaçıyor. Hız, durup düşünmesini imkânsızlaştırıyor... Haz, düşünme melekelerini iptal ediyor... Ayartı, hayata değmesini zorlaştırıyor; gerçek hayatı değil medyalar, imajlar ve algılar üzerinden sanal olarak icat edilen sanal bir hayat yaşamasını sağlıyor. Çağdaş insanın ve sanal bir dünyanın labirentine gömüyor çağdaş insanı. İnsanlık, bir uçuruma doğru sürükleniyor... Sıkı durun şimdi: İnsanlığı uçuruma sürükleyen şey, katliamlar, savaşlar, işgaller mi? Hayır! Bunlar sonuç sadece. İnsanlığı ontolojik felakete, dekadansla ölüm dansı intiharına sürükleyen üç şey: Hız, Haz ve Ayartı! Toplu olarak intihar ediyor insanlık: Güle oynaya hem de. Çıkış yolu: Hayata evet diyebilmek, öz’e dönmek... Nietzsche, felsefi olarak künhüne varamayacak kadar sağlık yaşadığımız için kutsadığımız modernliğin, modern Batı uygarlığının Tanrı’yı öldürdüğünü, hakikati yok ettiğini, gücü/güç üreten araçları putlaştırarak hayatı bitirdiğini, “ölüler evine” dönüştürdüğünü, “çölleştirdiğini” söylemiş, özetle, insanlığı ontolojik bir felâketin eşiğine sürüklediğini haykırmuş ve büyük bir darbe vurmuştu modernliğe. Çıkış yolunun, “hayata evet diyebilmek”ten geçtiğini söylemiş, yalnızca İslâm’ın “hayata evet” dediğini tekrarlamıştı bir kaç kez. Hayat’a evet demek, insanın fitratının/özünün korunması demek.”⁶¹

SONUÇ

Mâtürîdî Kuran’ın dinamik ve zaman içinde insanlığın ortaya çıkan sorunlarına çözüm getiren ilâhî bir mesaj olduğunu belirtmesi aslında çağımızın “model insan” anlayışını oluşturacak unsurları da söz konusu etmesine neden olmuştur. Onun insan olgusuna yaklaşımı kısaca şöyle ifade edilebilir: Mâtürîdî insan olgusuna vahiy merkeze alarak vahiy-akıl ve olgular arasındaki dengeyi gözeterek hikmet çerçevesinde değerlendirmiştir. Buna göre insanın aslen temiz olması esastır. Allah akıl, irade ve bilgi potansiyeli ile imtihan için yarattığı

⁵⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s Sünne*, VIII, 484; a.mlf., *Tevhid*, s. 225, 283, 353.

⁶⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, VIII, 274 vd; XV, 316-319.

⁶¹ Yusuf Kaplan, “İnsanlığın Dekadansla Ölüm Dansı, Çıkış Yolu Ve Türkiye’nin Rolü”, *Yeni Şafak*, 30 Haz 2017.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

insanı/nefsi iyi fiilleri gerçekleştirecek nitelikte ve özellikte yaratmıştır.⁶² Ona göre insanın necis/kötü olması ancak şirk ile mümkündür.⁶³ Üstünlüğün ancak gerçekleştirdiği güzel fiillerle, övgüye layık bir ahlakla ve insanın seçtiği güzelliklerle olabileceğini vurgulamıştır.⁶⁴ Bu çerçevede önemli bir husus açıklanmalıdır. O da şudur: Mâtürîdî model insan bağlamında üstünlüğü ele alırken asla kadın erkeğe üstünlüğü konusuna girmemiş, konuyu o dönemin sosyal statüsü, sorumluluk ve hayat içerisindeki etkin rol anlayışı zemininde açıklamıştır.⁶⁵ Zira ona göre akıl ve bilgi, insanı fitraten üstün kılan iki faktördür.⁶⁶

Model insanın en temel vasfı tek yaratıcıya inanmasıdır. İnsanları tevhid'e götüren en kestirme yol ise tefekkürdür ve bunun adı tahkiki imandır. Mâtürîdî diğer iman çeşitlerini "caiz iman" olarak görür ve müminin bir an önce tahkiki imana ulaşmasını ister. Model insan Allah'tan başkasına ibadet etmez ve aklını doğru kullanır. Bu yüzden Mâtürîdî düşüncesinde model insan "din insan içindir" görüşünün gereklerini yerine getirmelidir.⁶⁷ Allah'a, Resulü'ne ve ulu'l-emre itaatın model insandaki en önemli vasıflardır. Ancak buradaki itaatın aynı kategoride olmadığına dikkat çeker.⁶⁸ Bu bağlamda model insan iradesi, imanı ve hürriyeti ile birlikte düşünülmelidir.⁶⁹ Talip Özdeş Mâtürîdî'nin iman bakımından insanın eşit olduğuna ve fitrat olarak temizliğine işaret edip, ırk, etnik ve cinsiyet ayrımcılığı yapmadığına dikkatleri çekmiştir. Bu bağlamda onun model insan tasavvuru, akıl ve irade sahibi bir varlık olarak insanı Yaratan'ın çizdiği çerçevenin, işaret ettiği fitri özelliklerin insicamlı birliği ve bütünlüğü içerisinde şekillenmektedir. İnsanın inanç, fikir ve yorum hürriyetine değer veren, şirke ve günahlara bulaşmadığında insan tabiatının asli temizliğine vurgu yapan Mâtürîdî, her ne şekilde olursa olsun insanın mutlaklaştırılıp tabulaştırılmasına, akıl ve iradeyi devre dışı bırakan kör taklitçiliğe ve taassuba karşı çıkmış; vahyi olanla olmayanın, mutlak olanla izafi olanın arasını ayırmıştır.⁷⁰ Mâtürîdî'ye göre model insan "elinden ve dilinden diğerlerinin emin olduğu" kimsedir.

KAYNAKLAR

- Acluni, Ebu'l Fida, *Keşfu'l-Hafa*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
Açıkel, Yusuf, "Nefsini Bilen Rabbini Bilir, Hadis mi, Kelâm-ı Kibar mı?"
SDÜİFD, sy, 5, Yıl:1998, Isparta, 2000.
Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 381.

⁶² Mâtürîdî, *Tevîlatu Ehli's-Sünne*, (nşr. Fatıma Yusuf el-Haymi), Müessesetu'r-Risale Naşirûn, I. Baskı, Beyrut 2004, I-V, III, 47. İlgili ayetler için mesela bk. el-Hacc, 22/5; el-En'am, 6/2; el-Hicr, 15/26; es-Sâffât, 37/11; el-Muminûn, 23/12.

⁶³ Mâtürîdî, *a.g.e.*, II, 396-397.

⁶⁴ Mâtürîdî, *a.g.e.*, II, 318.

⁶⁵ Mâtürîdî, *Tevîlatu Ehli's-Sünne*, I, 413.

⁶⁶ Mesela bk. Mâtürîdî, *a.g.e.*, I, 33-34, IV, 47, V, 474-475.

⁶⁷ Mâtürîdî, *a.g.e.*, I, 33-34, V, 474-475.

⁶⁸ Mâtürîdî, *Tevîlatu Ehli's-Sünne*, I, 441 vd.

⁶⁹ Mesela bk. Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhid*, (çev. Bekir Topaloğlu), İsam Yayınları, Ankara 2002, s. 501-505; Ahmet Ak, *Büyük Türk Alimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, İstanbul 2008, s. 68-69.

⁷⁰ Talip Özdeş, "Maturidi'nin Yorumlarında İnsan Olgusuna Yaklaşımı", *Uluğ Bir Çınar İmam Maturidi Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı*, (ed. Ahmet Kartal), 28-30 Nisan 2014, Eskişehir, Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

- Ak, Ahmet, *Büyük Türk Alimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, İstanbul 2008.
- Akot, Bülent, "Değerler Eğitimi Açısından İnsan-ı Kâmil Düşüncesi Ve Günümüzde Karşılaşılan Zorluklar", *Journal of Islamic Research* 2013;24 (1), s. 60.
- Alper, Hülya, *İmâm Mâtürîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi*, İz Yayınları, İstanbul 2010.
- Aydın, Mehmet S., "İnsân-ı Kâmil", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, XXII, 330.
- Bolay, Süleyman Hayri, "Akıl", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989, II, 238.
- Buhari, *Sahih*, "İsti'zan", 1.
- Cîlî, Abdulkerim, *el-İnsanu'l Kâmil fi'l Ma'rifeti Evâhir ve'l-Evâil*, Kahire, 1963.
- Cürçani, Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifat*, Mısır, 1306.
- Ergül, Necmettin, "İnsân-ı Kâmil - Güzel Ahlak İlişkisi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, sy. 35, p. 259-270; Summer I 2015.
- Ergül, Necmettin, *Kâşânî ve Hakâiku't-Te'vîl fi Dekâiki't-Tenzîl Adlı Eserinin I. Cildinin Tahkik ve Tahriri*, (Doktora Tezi), Şanlıurfa 2003.
- Fahri, Macit, "Mu'tezile'nin İnsan Anlayışı", (çev: Muhammed Koçak), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 40, Erzurum, 2013, s. 390-404.
- Farabi, *Kitâbü'l-Mille* (Din Kitabı), (çev: Fatih Toktaş), Divan, sayı: 12, 2000/1,258.
- Farabi, *Kitâbü'l-Mille*, (nşr. Muhsin Mehdi), Beyrut, 1968.
- Hallac-ı Mansur, *Kitâbü't-Tavasın*, (Çev: Yaşar Günenç), Yaba Yayınları, İstanbul 2012, s. 65-75.
- İmam Malik, *Muvatta*, Hüsnü'l-Hulk, 8.
- İsfehânî, *Tasiliin-Neşeteyn ve Tahsilüs'Saadeteyn*, (Çev. Selahattin Kip), Kayseri, 2012.
- Kaplan, Yusuf, "Dünya Tükendi Ve Türkiye'ye Kilitlendi...", *Yeni Şafak*, 17 Tem 2017.
- Kaplan, Yusuf, "İnsanlığın Dekadansla Ölüm Dansı, Çıkış Yolu Ve Türkiye'nin Rolü", *Yeni Şafak*, 30 Haz 2017.
- Kılıç, Mahmut Erol, "İbnü'l-Arabi, Muhyiddin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XX, 502-503.
- Kuşeyri, *Risale-i Kuşeyri*, İstanbul, 1978.
- Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Mevsûatü's-Sitte, el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1413/1992, "Hüsnü'l-Huluk" I, (II, 904), hadis no: 8.
- Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhid*, (çev. Bekir Topaloğlu), İSAM Yayınları, Ankara 2002.
- Mâtürîdî, *Tevilatu Ehli's-Sünne*, (nşr. Fatma Yusuf el-Haymi), Müessesetu'r-Risale, I. Baskı, Beyrut 2004.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Mahmud, *Kitâbu't-Tevhid*, (nşr. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi), İSAM, Ankara 2005.
- Müslim, *Sahih*, "Birr", 1; 55.
- Nesefî, Azizuddin, *Tasavvufta İnsan Meselesi, İnsan-ı Kamil*, (çev: Mehmet Kanar), İstanbul, 1990.
- Oral, Osman, *Mâtürîdî'nin Hikmet Anlayışı*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı (Doktora Tezi), Kayseri 2014.
- Özdeş, Talip, "Maturidi'nin Yorumlarında İnsan Olgusuna Yaklaşımı", *Uluğ Bir Çınar İmam Maturidi Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı*, (ed. Ahmet Kartal), 28-30 Nisan 2014, Eskişehir, Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Uluç, Tahir, *İbn Arabî'de Sembolizm*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2007.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

- Ünverdi, Veysi, "Mâtürîdî'de İnsanın Sorumluluğu", *Usûl*, 20 (2013/2).
- Yavuz, Yusuf Eevki, "Akıl", *TDV İslam Ansiklopedisi*, II, 242.
- Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Yeri*, TDV. Yay, Ankara, 2000.